

Председатели
на СУБ:

Акад. Асен Хаджиолов
1944-1945

Проф. Георги Павлов
1945-1946

Акад. Михаил Димитров
1946-1962

Акад. Кирил Братанов
1962-1986

Акад. Любомир Илиев
1986-1989

Чл.-кор. Александър Янков
1989-1990

Проф. Иван Матев
1990-1998

Проф. Дамян Дамянов
1998

СТАНОВИЩЕ
НА СЪЮЗА НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ
ПО ПРОЕКТА ЗА НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЯ ЗА
РАЗВИТИЕ НА НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ (2008 – 2018 Г.)

Научната общност разполага с проект¹ на един много важен и необходим за нейната дейност документ – Национална стратегия за развитието на научните изследвания. Проектът започна да се разпространява апокрифно, но след като на срещата със Съвета на ректорите премиерът на страната г-н С. Станишев поиска неговото широко обсъждане, стана ясно, че зад него стои Министерството на образованието и науката. За съжаление авторският колектив на проекта остава неизвестен, поради което няма кой да излезе и отстоява позициите, които са заложили в него.

Хубаво би било една дискусия по такива важни въпроси да започне с обсъждане най-напред на един подробен и обективен анализ на научните изследвания в страната и на концепцията за една национална стратегия. Приемаме за недостатъчно този документ да се предхожда само от една информационна среща на министъра с ректори на университети, ръководството на БАН и директори на институти, проведена през м. май т.г. край Варна. И все пак е добре, че проектът, макар и в крайна фаза, ще бъде подложен на обществена дискусия.

В първата част на Стратегията е направена една добра оценка на състоянието на научните изследвания в страната ни в сравнение с Европа и света. Анализирани са и някои по-конкретни въпроси, третиращи преди всичко съотношението между висшите училища и научните организации. Без да се влиза в подробности е необходимо да бъдат посочени няколко сериозни пропуски в тази част на Стратегията.

Посочените сравнителни данни са добре известни. Години наред това съотношение не се изменя. Очевидно управленческите решения в областта на науката и висшето образование не са били ефикасни.

¹ Забележка. Настоящото становище е разработено на базата на доклада на председателя на СУБ – проф. Д. Дамянов, изнесен на проведената дискусия на 27.10.2008 г. в Аулата на СУ „Св. Кл. Охридски”, на изказаните мнения и становища от участници в дискусията, както и на получени предложения в електронен и писмен вариант, след предоставянето на стратегията в сайта на СУБ и призива към научната общност за обсъждане на нейното съдържание.

В Стратегията няма обяснение какво не е направено в тази област и защо България няма научни приоритети, няма специализиран структурен фонд, няма по-висок дял от БВП за наука, няма реално заплащане на труда на учените и т.н.

Липсва анализ защо научните изследвания не станаха национален приоритет, както изискваше Законът за насърчаване на научните изследвания, приет на 13 октомври 2003 г. от Народното събрание при правителството на НДСВ. В този закон имаше редица хубави и целесъобразни решения, които останаха неизпълнени. И най-важното – защо до настоящия момент Министерският съвет и Народното събрание не приеха Национална стратегия за научните изследвания. Законът изискваше на целите и приоритетите, определени от Националната стратегия, да бъдат подчинени научните програми и проекти на различните ведомства. В сегашния анализ към Стратегията липсва оценката за това, какво и как се върши в различните министерства и държавни структури по отношение на научните изследвания, където има немало средства и които са разпоредители по основните структурни фондове на ЕС.

Липсва анализ на реалното сегашно състояние на научните изследвания страната, на тяхното ниво и възможности. В редица научни области има сериозни научни постижения, които остават скрити за читателите на Стратегията. Липсва оценка за участието на българските учени в рамковите програми на ЕС, на програмите по НАТО и т.н. Има научни разработки, внедрени в производството, но в Стратегията не е извършено обобщение и сравнение на тези разработки с целия обем научни разработки. Не са посочени областите, в които имаме научно-технически постижения като база за реализиране на високи технологии и за проекти в приоритетните научни области.

В такъв документ трябва да има конкретни цифри и оценка какви научни разработки е заявил бизнесът и какво е предоставил на научни организации и университети.

Основната част от изнесените данни се базират на чуждестранни информационни източници. Липсват данни от български официални източници (освен ВАК), които всеки би могъл да ползва. Доверяваме се на данни на Световната банка, на Международния валутен фонд, на други организации, без да знаем източника, който те са ползвали, за да характеризират страната ни и дали той има доверието на научната общност и гражданското общество. При това в дискуссионен порядък от представители на научната общност се изказаха съмнения, че данните не са пълни и обективни, че съзнателно са пропуснати количествени оценки за дейността на едни или други институции и организации и т.н.

Ясно е, че в страната няма държавно звено, което да извършва постоянен мониторинг на всички основни елементи, свързани с научните изследвания, а без информация не може да се управлява.

Едва ли тази констатация щеше да бъде обект на критика, ако беше изпълнен чл. 19 от Закона за насърчаване на научните изследвания, който

изисква да има регистър на научната дейност. В него трябва да се съдържат следните данни: научни организации; учени в Република България; информация за научните проекти, ръководителите, научните постижения и публикациите, свързани с проектите; получатели на средства от субсидията от централния бюджет; изпълнители на научни изследвания; програми и проекти в областта на научните изследвания, финансирани от държавата.

Стратегията не се основава на направлението за развитие на индустрията и икономиката на страната. Как ще се развиват научни изследвания в тяхна полза, като не се знае в какви направления е насочена отрасловата политика и ще се търсят нови технологии. В Стратегията задължително трябва да се посочат на бизнеса научните области, които имат необходимия потенциал за създаване и реализиране на върхови технологии и конкурентоспособност.

Организацията и управлението на научните изследвания в страната трябва да се съобразяват с нейните специфични особености и дори с определени традиции. Наред с това Националната стратегия трябва да дава отговор по какъв начин ще се приемат и прилагат принципи на организацията и управлението на научните изследвания, съдържащи се в директиви и препоръки на Европейската комисия и нейните органи. България остава без разработена национална Лисабонска стратегия. Не беше формиран самостоятелен структурен фонд, както в другите европейски страни. Няма никакви действия след препоръките на ЕК за кариерното развитие и мобилността на изследователи. В края на 2007 г. в ЕС беше постигната договореност за създаване на Европейски институт за иновации и технологии, а от 15 септември т.г. официално е в ход тази инициатива. Основната ѝ цел е да насърчава и обединява иновационните, научноизследователските и академични дейности и по такъв начин да допринесе за устойчив икономически растеж и конкурентоспособност. Институтът трябва да осигурява „общност на знание и иновации посредством автономно партньорство на висши училища, научноизследователски организации, дружества и други заинтересовани от иновационния процес страни във вид на стратегическа мрежа, основана на съвместно средно и дългосрочно иновационно планиране”. Той трябва да се ръководи от седемгодишна Стратегическа иновационна програма с определени приоритетни области, на базата на оценка на общественоеикономическото им въздействие и оценка на финансовите нужди и източници, но и да работи по тригодишни оперативни програми с ежегоден отчет до 30 юни на календарната година. С работата и дейността си Институтът трябва да спомага за насърчаване на мобилността в рамките на Европейското пространство за научни изследвания и висше образование, както и да поощрява преносимостта на средства, отпуснати на учени и студенти. За постигане на поставените цели Институтът ще бъде ръководен от независим борд от представители на науката, висшето образование и бизнеса.

Според СУБ посочените принципи трябва да бъдат в основата на Националната стратегия. Никакви традиции и специфичности не могат да

доминират и да елиминират потребностите от коренна промяна на сегашното статукво на управление на научните изследвания в страната.

Във втория раздел, при основните цели и мерки за развитие на научните изследвания са изложени редица полезни и необходими идеи, постановки и индикатори. Радваме се, че в документа са намерили място и предложения на СУБ, огласени в неговия Меморандум. Така например е възприето да има ежегоден доклад пред Народното събрание, както и да се разработи Закон за кариерното развитие на учените, който да замени Закона за научните степени и научните звания.

Проектът на Стратегия дава добра основа за обсъждания и дискусия. Намираме за целесъобразни следните препоръки:

Първо. Стратегията е управленчески документ и нейният текст трябва да бъде съобразен с изискванията за такъв документ. Необходими са ясни цели, работни текстове, които не търпят разказвателни и поучителни изречения, най-общи обяснения за ползата от едно действие. Текстовете трябва да дават възможност за отчетност и контрол и дори за количествено измерване на действията, представени и в програма за действие към стратегията.

Тя трябва да има ясни цели, реална структура от приоритети, механизми за осъществяване на целите и приоритетите, финансово обезпечаване и контрол. Стратегията за научните изследвания трябва да е на входа и на изхода на една комплексна стратегия за технологично и социално-икономическо развитие на страната.

Второ. Много по-добре и обстойно трябва да бъде разработен въпросът за академичните и образователни структури. В Стратегията трябва да бъдат отразени оценка на техните действия и възможности, за разширяване на правата и задълженията им, принципите на сътрудничество и взаимодействие, формите и подходите за частично или пълно обединение. Изключително важно е в документа да бъде развита проблематиката, свързана със създаването на вертикални и хоризонтални мрежи, интегриращи усилията на науката, висшето образование и бизнеса. На практика това означава обединяване и най-рационално използване на материални, финансови, научни и човешки ресурси, а не преместване на отделни структури от една под друга шапка.

Непосредствено свързан с тези въпроси е и проблемът за мобилността на учените, на начините на трудовото им договаряне, на формите и предпоставките за промяна на работните места, за временно преминаване в друга организация или предприятие, за едновременната работа в няколко организации и т.н. И цялото това многообразие от допустими изяви трябва да намери място при оценката и атестацията на учения и научно-преподавателския кадър в съответствие със световната практика.

Трето. В Стратегията липсва много важна част, свързана с усъвършенстването на дейността на държавните институции по отношение на науката и научните изследвания като база за развитие на икономиката на основата на знанието. Основните причини за сегашното състояние на научните

изследвания са преди всичко от управленчески характер. И от тази Стратегия няма да има резултат, ако се съхрани липсата на координация между държавните институции по отношение на научните изследвания и иновациите, ако се управлява „на сляпо” без информация, без прозрачност и без дискусии с научната общност и бизнеса. Стратегията е национална, а не само на МОН. Науката и научните изследвания трябва да решават и локални въпроси на отраслите, областите и общините, за които въобще не става дума в документа.

Четвърто. В Стратегията не могат да намерят място решения на всички въпроси, които са свързани с науката и научните изследвания. Но тя трябва да посочва принципите и механизмите за решаването на такива въпроси като: ред и начин за определянето на размера на средствата за наука като част от БВП, за фонд „Научни изследвания”, за институционална подкрепа на държавните научни организации и висши училища, за трудовите възнаграждения на учени и изследователи, за формите и начините за осъществяване на публично-частно партньорство, за предоставяне преференции на бизнеса при внедряване на рискови технологии и т.н. Стратегията трябва да посочи какви въпроси остават за допълнително проучване и да разпише кой и кога ще внесе яснота по тях.

Пето. Фонд „Научни изследвания” се утвърждава във вида, в който функционира в момента. Безспорно това е много по-добре, отколкото неговото състояние години преди това. Най-после той стана и самостоятелно юридическо лице. Чудесно е, че въведе включването на чуждестранни оценители на проектите. Но в Стратегията липсва виждане за неговото по-нататъшно развитие. Фондът трябва да се развие като модерна европейска структура с надведомствен характер и независим борд на управление, с възможности и задачи за публично-частно партньорство, с банка от готови за внедряване проекти, със собственост върху интелектуалните решения по възложени от него проекти, с възможности за изграждане на хоризонтални мрежи от структури за изпълнение на национални приоритети, на постоянни и временни предприятия, реализиращи ефективни разработки, които не са свързани с масово производство. Безспорна е необходимостта от обединяването му с инвестиционния фонд, но в Стратегията не са изяснени механизмите на подобно обединение и последващите негови действия към малките и средните предприятия.

Сериозно трябва да се преосмисли цялата процедура по подаване на проекти, тяхната оценка, определянето на необходимите средства и тяхното предоставяне на спечелилите проекти. Не е нормално средствата по проектите да се получават в последните дни на годината. Би трябвало бюджетът за научни изследвания на фонда да се определя на базата на одобрените и полезни проекти, а не да се предоставя глобална сума, без да се има предвид какви проекти са предложени. През тази година за научно-изследователски проекти ще бъдат предоставени около 45 млн. лв. Подадени са обаче над 1000 проекта за сума повече от 300 млн. лв. и по-голямата част от тях няма да бъдат удовлетворени. Важни и добри проекти ще останат без финансиране, а други ще получат по-малко от потребното, за да могат да се удовлетворят повече

проекти. Това обстоятелство налага фондът да има право, задължение и възможности да търси и други начини за тяхното реализиране.

Шесто. Продължава да стои открит въпросът за фундаменталните изследвания. В какъв обем ще се извършват? Какви средства ще се заделят за тях? В Стратегията трябва да се даде отговор, защото тяхното финансиране зависи изцяло от предвиденото в държавния бюджет. Световният опит показва, че фундаменталните изследвания, особено в стратегическите направления, се извършват почти изцяло със средства на държавата. Обстановката в нашата страна е такава, че само държавни научни структури имат възможности за фундаментални изследвания.

Седмо. Посочените „приоритети научни области” са важни и съществени за съвременното икономическо развитие на всяка страна. В тези области може и трябва да се развиват научни изследвания в унисон с това, какво може да поеме индустрията и икономиката. Но да се счита, че в България може да се развива например цялата гама от проблеми, свързани екология, биотехнологии, храни и здраве, или с нови материали, нанонауки и нанотехнологии, е несериозно. Научните области изискват много по-конкретно дефиниране, съобразено с наличен научно-технически персонал, досегашни резултати, финансови възможности и очаквано поемане от бизнеса. Българската академия на науките, Селскостопанската академия, университетите имат много по-добра диференциация на областите, в които могат да се постигнат високи резултати и конкурентоспособни технологии и продукти. Националната стратегия трябва да структурира всички тези приоритети, да ги направи еднопосочни с националните цели, като ги съчетае с политиката на развитие на отделните отрасли и дейности, с потребностите на бизнеса. И не само да създаде единна структура на приоритети от различен ранг, но и да осигури механизми за тяхното осъществяване, за взаимното им проникване и обвързване в сферата на науката, образованието и бизнеса.

Абсурдно е да се мисли, че могат да се посочат приоритети в области, в които трябва да започнем съвсем отначало, без кадри, без материална база, без приложими научни резултати, без видими обществени потребности, а възникнали по субективни желания или стремеж за уникалност на определена организация. Неприемливо и в противоречие със здравия смисъл е изграждането на нови структури, без отчитане дейността и възможностите на сега съществуващите различни видове центрове или технологични паркове, някои от които са създадени с финансиране и одобрение от органи на ЕК. А в правителствената стратегия за преодоляване на външнотърговския дефицит, приета неотдавна, се предвижда изграждане на 100 индустриални зони. Ако ще се създава нещо ново във връзка с научните изследвания, то мястото му е именно в тези зони.

Осмо. Авторите на Стратегията трябва да виждат в научната общност на страната фактор, който би помогнал както за разработването на модерен документ, така и за реализирането му. Сега няма идеи и мерки за нейното включване в управлението на науката и научните изследвания. Научната

общност и нейните организации не са слабо образован етнически слой, за да не бъдат питани, да не се отговаря на техните предложения, становища и препоръки. Немислимо е внасянето на Стратегията за приемане без обсъждане и с представители на широк кръг от бизнес-структури, както и на местната изпълнителна власт, тъй като стратегията трябва да има и регионални отражения и измерения.

Съюзът на учените в България много пъти е излизал с позиция по проблемите на науката, висшето образование, иновациите и технологиите. Неговият стремеж е не само критично да се отнася към управленчески проекти и решения, към съществуващата практика, но и да предлага конструктивни идеи, анализи и становища. С тази своя линия той се стреми да допринесе за намиране на най-верния път за развитие на науката и висшето образование, като основни фактори за технологически и социално-икономически просперитет на страната.

София, 06 ноември 2008 г.